

6. Гилинский Я.И. Социология девиантного поведения и социального контроля // Социология / Ред. В.А.Ядов. 2-е изд. М., 1998. С.587-609.
7. Дементьева И.Ф. Семья в системе стартовых жизненных условий старшеклассников. – К., 1995. – 158с.
8. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд./ Пер. с фр. А.Н. Ильинского. – М.: 1994. – 399с.
9. Дюркгейм Э. Самоубийство. // Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. – М., 1991. – 316с.
10. Култигин В.П. Классическая социология. – М.: Наука. 2000. – 526с.
11. Лонцова Л.А., Шурупова М.Ф. Социологическая теория девиантного поведения // Социологическо-политический журнал. 1993. № 4. С. 24-31.
12. Преступная толпа. –М.: Институт психологии РАН, Изд-во «КСП+», 1999. – 320с.
13. Сальникова Л. Тогда лучше не жить. // Нар.образование. –1990, №10.- С.110-114.
14. Сокровища духовного опыта. // Психолог. журнал. 1992, Т.13., №1. С.86-87.
15. Сорокин П.А. Самоубийство как общественное явление // Социологические исследования. 1993. № 2. С. 104-114.
16. Социологія: короткий енциклопедичний словник. Уклад.: В.І.Волович, В.І.Тарасенко, М.С.Харченко та ін.; Під заг.ред. В.І. Воловича. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1998. – 736с.
17. Спадщина і сучасність // Практична психологія та соціальна робота. 2002. № 4. С. 49-51.
18. Хэзлеш М.Т. Психиатрия: Вводной курс./ Пер. с англ. – М.: ООО «Фирма «Изд-во «АСТ»; «Инициатива», 1998. – 624с.

Л.І. КОТИК

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ "ТУРИЗМ" У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я СУСПІЛЬСТВА

(огляд літературних джерел)

У статті розкриті та проаналізовані погляди різних вчених на дефініцію поняття "туризм". Акцентована увага на впровадження в наукове середовище поняття "екотуризм". Звернене власне бачення трактування терміну "туризм".

У статье раскрыты та проанализированы взгляды разных ученых на дефиницию понятия «туризм». Внимание акцентировано на внедрение в научную среду понятия «екотуризм». Подан индивидуальный взгляд на трактование термина "туризм".

The opinion different scientifics on the determination the conception "tourism" opened and analysed in the article. Attention is accented on the introduction of modern conception "ecotourism" in the science sphere. Individual opinion the interpret conception "tourism" is presented.

На сьогодні як в публіцистичній так і науковій літературі не сформувався однозначного підходу до визначення туристичної діяльності та трактування поняття „туризм”. Останнє часто замінюється поняттями відпочинок, рекреація, вільне проведення дозвілля, що розглядаються як синоніми туризму, як його підвиди, як сфери, що включають в себе туризм і т. д.

Первинно, поняття туризм, згідно „Словника іншомовних слів”, походить від французького слова *tourisme* коренем якого є *tour* – обхід, об’їзд, та означає одну з форм активного відпочинку й відновлення; подорож за певним маршрутом з метою пізнання Батьківщини або інших країн [1, с. 685].

„Великий тлумачний словник сучасної української мови” інтерпретує туризм як: 1) подорожі, які здійснюються за певними маршрутами по своїй країні або за кордоном; поєднують відпочинок з пізнавальною метою, у ряді випадків мають елементи спорту; 2) тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю [2, с. 1276].

Крім задекларованих в словниках визначень, існують й інші трактування, запропоновані вченими різних наукових сфер. Для прикладу, Н.И. Кабушкин в праці „Менеджмент туризму” визначає туризм як різновид подорожі, який охоплює собою осіб, подорожуючих і перебуваючих в місцях, що знаходяться за межами їх повсякденного середовища, з метою відпочинку, в бізнесових

чи інших справах. Автор також зазначає, що при дефініції поняття туризму, особливо вагомим є наявність таких критеріїв [3, с. 11]:

- **Переміни місця.** В даному випадку йдеться про поїздку, що здійснюється в місцевість поза межами повсякденного середовища індивіда. Поряд з тим, не можна вважати туристами осіб, які щоденно здійснюють переміщення між своїм будинком і місцем роботи, навчання тощо.

- **Перебування в іншому місці.** Головним в цьому ракурсі є те, що місце перебування не повинно бути місцем постійного або довготривалого проживання. Крім того, воно не повинно бути пов'язано з трудовою життєдіяльністю індивіда.

- **Оплата послуг з джерела, що знаходиться поза територією місцеперебування.** Суть даного критерію полягає в тому, що головною метою поїздки не повинна бути діяльність та працевлаштування.

Ці три критерії, на думку автора, дають основу для виділення туризму в окрему сферу вільного проведення дозвілля громадян. Крім того, автор зазначає, що є особливі різновиди туристів, для яких ці категорії не є визначальними – це біженці, переміщені особи, транзитні пасажери, які формально не в'їжджають на ту чи іншу територію, а також особи, що їх супроводжують.

Беручи до уваги дані критерії, автор визначає поняття туризму як не тільки важливу сферу економіки, але й як складову життя людей, що охоплює відношення людини з оточуючим довкіллям. В розумінні автора, туризм — це сукупність відношень, зв'язків та явищ, що супроводжують поїздку та перебування людей в містах, які не є місцями їх постійного або довготривалого перебування і не пов'язані з їх життєдіяльністю у сфері праці [3, с. 12].

В.А. Квартальов в праці „Туризм”, наводить наступне визначення туризму: туризм – це тимчасове переміщення людей з місця свого постійного проживання в іншу країну або місцевість в межах своєї країни, з метою отримання задоволення від відпочинку, в оздоровчих, ділових, пізнавальних цілях, але без заняття оплачуваною діяльністю в даному місці [4, с. 24].

Крім даного визначення, автор також наводить кілька характерних відмін, що дозволяють розмежувати туризм і сферу подорожі:

- На відміну від подорожей туризм – це переміщення людей в достатньо обмеженому проміжку часу.

- Для туриста важливим є визначення критерію місця постійного проживання.

- Визначення періоду вільного часу виходить із загального розуміння туризму як способу відпочинку.

- Важливим фактором є ціль туризму, яка дозволяє чітко виокремити види діяльності, що відносяться до туризму та провести розмежування їх за цілями, функціями і т. д.

- Туризм важлива складова економіки багатьох держав, яка забезпечує зайнятість місцевого населення, в тому числі заповнюваність готелів, кемпінгів, видовищних заходів і т. д.

В „Енциклопедії туризму”, наведені різні дефініції поняття «туризм» [5, с. 265-294]:

- Вид подорожі, що здійснюється з метою відпочинку, пізнавальної діяльності, ділових, аматорських чи інших цілей.

- Рух (переміщення) поза місце свого постійного проживання і аспект одночасності перебування в об'єкті власного зацікавлення (інтересу).

- Форма розумового та фізичного виховання, що реалізується через соціально-гуманітарні функції: виховну, освітню, оздоровчу і т. д.

- Популярна форма організації відпочинку, проведення вільного часу.

- Галузь господарства, що здійснює тимчасове надання послуг людям, поза місцем їх постійного проживання.

- Особлива форма пересування людей по маршруту з метою відвідин конкретних об'єктів або задоволення особистих інтересів.

Визначення, що подаються в даній енциклопедії ілюструють багатогранність підходів до трактування поняття „туризм”. Останні залежать від освіти автора, наукового напрямку, який він представляє, провідних світових наукових тенденцій, власних уподобань тощо. Всі вони носять суб'єктивний характер відношення автора до даної сфери людської життєдіяльності і є або занадто розширені та описові або, з іншої сторони, занадто звужені, що дозволяє часто плутати їх чи робити синонімічними з аналогічними визначеннями інших сфер людської життєдіяльності.

З огляду на це цікавим є трактування поняття «туризму» запропонованого на Манільській конференції з туризму, що відбулася в 1980 р. на Філіппінах. Згідно нього, туризм — це один із видів активного відпочинку, що представляє собою подорож, яка здійснюється з метою пізнання тих чи інших районів, нових країн з поєднанням елементів спорту. Крім того, Манільська декларація по

світлому туризму проголосила, що туризм розуміється як діяльність, що займає важливе місце в житті народів, нашої через безпосередній вплив на соціальну, культурну, освітню, економічну та іншу сфери життя окремих держав і на їх міждержавні стосунки.

Незважаючи на проголошені Манільською декларацією засади туризму, його визначення й досі не набуло остаточного однозначного трактування. Так, для прикладу, у більшості країн європейського простору загалом і України зокрема, туризм трактується як підсистема рекреаційної сфери. Остання визначається як відтворення фізичних і духовних сил людини, затрачених у процесі праці, а туризм як самостійна підгалузь рекреації, яка сприяє організації рекреаційних занять, активному відпочинку та оздоровленню [6, с. 404-405].

Галіков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. в колективній монографії дефініціюють туризм як складну економічну систему з різноманітними зв'язками між окремими елементами, як у межах національного господарства окремої країни, так і в межах зв'язків національної економіки зі світовим господарством у цілому [7, с. 244].

Кречало М.П. в навчальному посібнику „Краєзнавство і туризм" визначає туризм як не тільки економічний розвиток, бадьорість і працездатність, а й відмінний засіб виховання у дітей самостійності, зібраності, прагнення до пізнання. Як зазначає автор, романтика пізнання – чи не найбільша особливість туризму [8, с. 5].

„Романтику пізнання", як складову рису туризму, відзначає в своїх дослідженнях доктор історичних наук, відомий вчений України – Олена Степанів. Зокрема, вона пише: „Любов до рідного краю, що зростає природно від найраніших днів дюдського життя, поглиблюється з часом через відвідування усіх закутків рідної землі, почавши від найближчого оточення, аж до її найдальших меж" [8, с. 5].

В своїх напрацюваннях замість терміну туризм Олена Степанів вживає мандрівки, й пропонує розкрити їх усесторонні риси. Так, вже в першій половині ХХ ст. авторка зазначає, що 1) „мандрують пішки, колесом, автомобілем, залізницею, пароплавом, човном, каяком, чи катанням"; 2) „новіші часи принесли нові форми мандрівництва не в одиночку, а гуртом [групою]"; 3) „для плянове, обдумане і відповідно підготоване мандрівництво дає особисту і громадську користь"; 4) „для підготовки мандрівки необхідно:

1. підібрати гурт людей, що мають такі самі чи підібні інтереси;
2. визначити мету і дорогу прогулянки, обчислити час проходу і евентуального перебування на місцях, способи подорожування і кошти;
3. підібрати відповідний одяг, потрібні і конечні в дорозі речі та харчі;
4. взяти компас, карти, подорожничу літературу, замовити ночівлі, чи пристарати шатра на перебування".

Авторка також визначає географію мандрівок – кожен околицю, оскільки „всюди знайдете прекрасну красу природи чи народної культури, яка аж проситься, щоб описати її, змалювати, фотографувати, а за те стане вона предметом письменницького чи поетичного надхнення або матеріалом до цікавих наукових дослідів" [9].

Розвиток наукоємних технологій вносить свої корективи у дефініцію поняття «туризм». Так, розвиток глобальної системи INTERNET та насичення її різноплановою туристичною інформацією дає підстави трактувати пошуки останньої як різновид туризму. Таким чином на сучасному етапі зароджується новий вид туризму – віртуальний туризм – та відповідно, новий підхід до його визначення. Цій проблемі присвячена стаття Никитина Л.Н. „Виртуалістика й туризм" [10, с. 77-80].

Трансформація смислового змісту поняття «туризм» зумовлена й загальносвітовою концепцією сталого розвитку, її впровадження передбачає пошук нових способів використання природних ресурсів (основні ресурси туризму) у контексті зменшення заповідання шкоди природному середовищу. Виходячи з даних цілей, в науковий обіг вводиться поняття «екотуризм», що розглядається науковцями як: синонім туризму на його новому етапі розвитку; підвид туризму; органічна складова туризму тощо. Даній проблематиці присвячена серія статей в газеті „Краєзнавство. Географія Туризм". Зокрема Василь Серебрій в статті „Екологічний туризм – ключ до сталого розвитку" зазначає, що „екотуризм визначається як різновид природного науково-пізнавального туризму, що здійснюється в екологічно чисті куточки планети. Сферою інтересів

* Сталый розвиток – це такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб теперішніх поколінь не має ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби (із доповіді „Наше спільне майбутнє" підготовленої комісією Гру Харлем Брутланд при ООН).

екотуристів є навколишнє природне середовище, ознайомлення з ландшафтним та біологічним його різноманіттям" [11]. Автор також наводить три характерні риси, що відрізняють екотуризм від туризму:

- екотуризм – це подорожі з метою відпочинку та пізнання природи в ті місця, які порівняно мало зазнали антропогенного впливу. У всьому світі вони представлені, як правило, національними та природними парками, резерватами та іншими типами охоронних природних територій;

- екотуризм передбачає наявність певних, досить жорстких правил поведінки, значно жорсткіших, ніж на звичайних туристських маршрутах. Виконання їх є принциповою умовою успішного розвитку самої галузі;

- екотуризм характеризується відносно слабким впливом на природне середовище. І саме з цієї причини є практично єдиним видом використання природних ресурсів у межах природоохоронних територій світу.

В. Серебрій зазначає і основні цілі екотуризму, які можна згрупувати за двома напрямками:

- екологічна освіта, підвищення культури взаємовідносин з природою, вироблення етичних норм поведінки в природному середовищі, виховання почуття особистої відповідальності кожного за долю природи та її окремих елементів;

- відновлення духовних та фізичних сил людини, забезпечення повноцінного відпочинку в умовах природного середовища.

Проблематику екотуризму піднімає і Володимир Гетьман. В своїх роздумах він відштовхується від поняття туризм, що трактується ним складовою одиницею рекреації, під якою розуміють відтворення у вільний час витрачених в процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого (утилітарного), культурно-розважального і пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, мисливства, рибальства, фізичної культури і спорту (лат. *recreatio* – відновлення сил) [12]. Екологічний туризм, на думку автора, включає всі види туризму, орієнтовані на збереження природного довкілля, зокрема заповідних ландшафтів, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів. Стратегічна мета екологічного туризму - лімітована потребами збереження довкілля рекреаційна діяльність (мандрівки, екологічні екскурсії, екоосвіта тощо).

Згідно досліджень Володимира Гетьмана, у міжнародній практиці концепція екотуризму включає такі положення:

- невиснажливе та неперервне використання природних рекреаційних ресурсів;
- забезпечення збереження природного та соціально-культурного різноманіття;
- інтеграція екотуризму в економічний розвиток регіонів;
- екологічна освіта (просвіта) туристів і місцевого населення.

Виходячи з багатозначності наявних трактувань поняття туризму, а також перенесення даної життєдіяльності суспільства у сферу віртуальних взаємин, ми не претендуючи на безпомилковість і повноту визначення, пропонуємо трактувати поняття «туризм» як форму організації проведення вільного часу, пов'язану з відвідинами (фізичними чи віртуальними) місць свого позажиттєвого щоденного простору з метою задоволення духовних, соціальних, освітніх, оздоровчих та інших потреб без нанесення збитків довкіллю.

Дане визначення, виступаючи на перший погляд громіздким, складним і завуальованим, дає змогу поєднати в єдине віртуальне та фізичне переміщення у просторі, а також ставить акцент на окресленні територіальних масштабів поширення туризму – місця позажиттєвого щоденного простору, – та включає у свій зміст низку потреб, які необхідно задовольнити. Воно відповідає принципам концепції сталого розвитку й відображає соціально-економічні реалії сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: УРЕ, 1977. – 776с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
3. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учеб. пособие. – 2-е изд, перераб. – Минск: Новое издание, 2001. – 432 с.
4. Квартальов В. А. Туризм. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 320 с.
5. Зорин И.В., Квартальов В.А. Энциклопедия туризма: Справочник. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
6. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. О.Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.

7. Бачинюк А.П., Опійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник. – К.: Либікс, 1996. – 320 с.

8. Бачинюк М.П. Краєзнавство і туризм: Навч. посібн. – К.: Вища шк., 1994. – 191 с.

9. Савченко О. Мандруймо по рідному краю // За народ. календарем на 1943 рік. Львів, 1942. – С. 67-74.

10. Васютин Л.Н. Виртуалістика і туризм // Туристський феномен: економічне, соціально-екологічне й культурно-історичне предпосылки і наслідки: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Святогорськ, 14–16 травня 2002 г.) / Донецький інститут практичного бізнесу. – Донецьк, 2002. – 328 с.

11. Сребрій Василь. Екологічний туризм – ключ до сталого розвитку // Краєзнавство. Географія. Туризм. № 35. – 2002.

12. Гетьман Володимир. Основні завдання і проблематика розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України // Краєзнавство. Географія. Туризм. № 35. – 2002.

Л.І. КОТИК

ПОСИЛАННЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО РЕФОРМУВАННЯ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розкриті загальні тенденції ставлення населення Львівщини до реформування власності. Акцентована увага на сприйнятті респондентами засад малої, великої приватизації та приватизації в аграрному секторі. Охарактеризовано відношення мешканців регіону до залучення в приватизаційний процес іноземних інвестицій та легалізації тіньового капіталу.

В статье раскрыты общие тенденции отношения населения Львовщины к реформированию собственности. Внимание акцентируется на восприятии респондентами основ малой, большой приватизации и приватизации в аграрном секторе. Охарактеризовано отношение жителей региона к привлечению в приватизационный процесс иностранных инвестиций и легализации теневое капитала.

General tendencies the relation of population on the territory of Lviv region to reforming the property were opened in the article. The attention is stressed on perception by respondents of bases of small, big privatization and privatization in agrarian sector. The relation of inhabitants of region to attraction in privatization process of foreign investments and legalizations of the shadow capital were analyzed.

Приватизаційний процес прямо чи опосередковано охоплює всі сторони життєдіяльності суспільства створюючи певне відношення населення регіону до свого перебігу. Немає сумніву, що темп реформування власності залежать від свідомості населення, його готовності сприймати зміни, вміння адаптуватися до незвичних умов перехідного періоду та бажання впливати на владні структури. Саме з метою виявлення даних тенденцій в межах Львівської області періодично здійснюються дослідження громадської думки. Вони проводилися у жовтні 1997 р. центром "Соціоформ", у листопаді 1998 р. та січні–лютому 2000 р. соціологічною та маркетинговою службою "СОЦИС-Геллан". Результати спостережень були репрезентовані в "Звітах про результати соціологічного дослідження", що виходили в 1997–2002 роках, та в працях Давимуки С.А., Бурякська Ю.А.: "Соціально-економічна думка: Регіональний зріз", 1999 р., "Економічна реформа, приватна власність та свідомість населення", 2000 р.; в колективній монографії науковців Інституту регіональних досліджень (м. Львів) „Львівщина на порозі ХХІ ст. Соціальний портрет”, 2001 р.

В процесі досліджень респондентами були 1200 мешканців Львівщини. Вибіркі репрезентативні та представляють усі вікові та соціальні групи населення, а також усі райони Львівщини. Серед опитаних: 33% – мешканці Львова, 28% – мешканці інших міст Львівщини, 39% – мешканці села [3, с. 61].

При соціологічному дослідженні акцентування здійснювалося на виявленні громадської думки стосовно такого кола проблем:

- чи сприймає населення принцип приватного володіння нерухомістю в Україні;
- чи пов'яже воно зміну форми власності з покращенням економічної ситуації;